

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

в областта на висшето образование – „Хуманитарни науки“,

професионално направление „Филология“, шифър 2.1

на Снежана Кочева Александрова – докторант

в Секция за българска диалектология и лингвистична география

при Института за български език към БАН

на тема „НАЗВАНИЯ, СВЪРЗАНИ С ОБЛЕКЛАТА И ТЯХНОТО
ИЗРАБОТВАНЕ (лексикосемантична характеристика)“

Рецензент: проф. д-р Лучия Стефанова Антонова-Василева –

Институт за български език към БАН

По защитата на дисертацията Снежана Александрова представя следните материали: Автобиографична справка, Списък на публикациите (7 бр.), Дисертационен труд (221 с.), Автореферат на дисертационния труд (58 с.); Копия на публикациите, свързани с темата на дисертацията (7 бр.).

От автобиографичната справка личи, че Сн. Александрова е завършила висше образование в ПУ „П. Хилендарски“, специалност „Българска филология. Тя е била редовен докторант в Секцията за българска диалектология и лингвистична география при ИБЕ към БАН с научен ръководител доц. д-р Марияна Витанова в периода 2002 – 2005 г. и е отчислена с право на защита. Провела е специализация в Загреб в периода ноември 2005 – февруари 2006 г. в Хърватската академия за науките и изкуствата при проф. д-р Саня Вулич – преподавател по хърватска диалектология във Факултета по хърватски науки на Загребския университет. За съжаление по-късно Сн. Александрова прекъсва активната си научна дейност и се отдава на работа в различни звена на Областната управа на родния ѝ град Пловдив, което очевидно е свързано с нуждите на житейската ѝ реализация. Радостен е фактът, че все пак Сн. Александрова не изоставя научните си занимания, благодарение на което имаме възможност да се запознаем с нейния завършен дисертационен труд.

Дисертационният труд на Сн. Александрова е посветен на лексикосемантичната характеристика на названията, свързани с облеклата и тяхното производство. В уводната част тя прави общ анализ на облеклото като специфична част от материалния бит, която разкрива важни елементи от народните традиции и формира едни от първите зрителни представи за етноса. Правилно се изтъква, че облеклото е своеобразен изразител на групова или потясна селищна принадлежност на индивида към даден колектив, а освен това служи за изява на вътрешни разграничения между различни социални слоеве в групата. Проучването на системата от названия, съставляващи тази лексикотематична група, представлява важна задача, която дава възможност за разгръщане на изследването в лексикосемантичен и лингвогеографски аспект. Сн. Александрова посочва, че досегашните лингвистични разработки по темата са насочени или към изследването на определени части на облеклото – напр. названия на престилки, названия на забрадки и т.н., или към определени исторически периоди – напр. Българското национално възраждане. За разлика от това в своя дисертационен труд тя прави опит за систематизиране, класифициране и представяне на ареалите на разпространение на лексиката, назоваваща всички основни елементи на облеклото в езиковата система на българските диалекти. Това е основният принос на дисертационния труд.

Предмет на изследването са системните отношения в лексикосемантичната група за облекло: начините за формиране на значението и пътищата за възникване на диалектните лексикални сходства и различия в българските говори; разкриването на специфичните езикови особености и системните отношения между лексикалните единици; връзките между отделните названия в семантичен план.

Сн. Александрова си поставя за цел да класифицира названията от лексикосемантичната група за облекло в тематични групи и подгрупи и да проучи парадигматичните отношения между езиковите единици чрез системния лингвистичен подход на методологичната основа на компонентния анализ. Тя посочва, че изхожда от ономаσιологичния подход при описанието на семантиката на думата, но прилага системно и семасиологичния анализ за разкриване на съвкупността от значения (семантичен обем), на взаимоотношенията между отделните значения (семантична структура) и характера на семантичните връзки между названията в макродиалектен план. Освен това в дисертацията се прилага културологичен и съпоставителен

подход за установяването на различни тенденции при формирането и функционирането на диалектната лексика.

Достоинствата на дисертационния труд проличават още при представянето на неговите теоретични основи. Тук Сн. Александрова не само очертава теоретичните постановки и терминологията, на която се базира работата ѝ, но показва и своя засилен интерес към теоретичните езиковедски изследвания, цитирайки езиковеди като Н. С. Трубецкой, Ф. дьо Сосюр, Е. Косериу, М. М. Покровски, Й. Трир, В. Порциг, Л. Вайсгербер, Л. В. Щерба, В. В. Виноградов, Ф. П. Филин, Ем. Пернишка, Й. Дапчева и много други.

Показателно е, че теоретичните постановки са разработени в 3 части: II. 1. Научни подходи, методи, критерии и терминология...; II. 2. Системни отношения – общи особености и различия в българските говори; II. 3. Преглед на научните изследвания... Това показва задълбочения начин, по който докторантката подхожда към научната си работа. Тя засяга важни въпроси на лексиколожките изследвания като този за център (ядро, ядрени семантични признаци) и периферия на лексикалните значения, категориалносемантична сема (архисема) и видови (диференциални) семи; мотивационен семантичен признак, лексикосемантични варианти на многозначната дума; диалектно лексикално множество; диалектно семантично множество; лексикални редове; диатопия (т.е. пространственото измерение на езика в неговото единство и териториални вариации); форематология, форемно пространство и много други. Това детайлно описание на теоретичните постановки за лексикални и диалектоложки изследвания е направено с голяма вещина и представлява сериозен принос в българската диалектна лексикология. Тук бих могла само да отбележа, че според мен е възможно в бъдещи изследвания да бъде разширен въпросът за лексикосемантичната парадигма. В дисертацията той е споменат, но остава да се изследва в традиционния смисъл – в реда на синонимните множества. Тук и по-нататък в труда не се засяга въпросът за лексикосемантичната парадигма при еднотипни мотивационни модели, както това прави В. Радева (Радева, В. Лексикалното богатство на българските говори. София: Народна просвета, 1982:С. 56-57), когато названията са свързани в по-тясно единство, основано на общност в значението им, и в същото време се различават само по един семантичен признак – от типа *бобеница, лештеница, нахутница, фийница* – ‘остатък след отделянето на зърното при бобовите растения’; названия като *говедар, козар, овчар* и др. подобни лексикални редове, които на представляват синоними. Освен това тъй като докторантката цитира и труда на Рудолф Халиг и Валтер фон Вартбург (Халиг, Вартбург 1963) за регистъра от преднаучни понятия за познание на

света, бих препоръчала в бъдеще да добави към научните си и наблюдения и материала от Европейски лингвистичен атлас, чийто въпросник се базира именно върху този регистър.

Основна за дисертационния труд е част III. Класификация на названията, свързани с облеклата и тяхното производство, която е определена от докторантката като приложна. В нея наистина се прилагат основните теоретически постановки, изложени в труда, но при това се правят и задълбочени изследвания на лексикосемантичните особености и взаимовръзки на лексемите от проучваната област, което, според мен, надминава параметрите на едно приложно изследване.

Материалът е организиран успешно в няколко ЛСГ, обединени от общата си предметна съотнесеност към понятието 'вещ, изработена от човека, предназначена за покриване или обличане върху тялото', и една тематична група от названия за означение на качества, свързани с термини за цвят, която се присъединява към същите тези обекти.

При изследването на названията за облекла във всяка една от отделените тематичните групи (или по-точно подгрупи) като се следват единни критерии в ономаσιологичен и семасиологичен план за анализирането на лексикално-семантичните и на етимологичните характеристики (при определяне на произхода на думите) се разкриват проявите на системност на специализираната лексика за облекло, като се отчита нейната многоплановост. Следва се единна композиционна рамка за последователното разглеждане на самостоятелните лексеми и номинативните словосъчетания.

Правилно лексемите се разглеждат като се обединяват по тяхната основна семема, след което се разглеждат три основни типа диалектни названия – структурни (лексемни, фонетични, граматични, словообразователни), териториални (според границите на ареала) и етимологични (при определяне на съотношението на домашни и заети думи с включване на противопоставяния на по-нови с по-стари названия). Изследват се корелациите между названията в зависимост от характера на диференциалния признак, въз основа на които думите могат да се сравняват една с друга, да се отделят, да се обединяват и да образуват отношения на вариативност, разграничаване и тъждественост. Общите особености, които определят мястото на названията и тяхното лексикосемантично развитие, се обобщават с изводи за всяка тематична група. Тази част от труда е разработена много старателно и изчерпателно, като е използван богат диалектен материал от писмени и от архивни източници. В отделни случаи може да се зададат въпроси, свързани с определянето на диференциалните признаци и релациите при някои названия. Така напр. докторантката определя опозиция 'делнично – празнично', намираща израз при съотнасянията: *вълненик* 'делничен сукман' –

свадбарски сърмен вълненик ‘сватбен сукман’ в Широколъшко. Но, според мен, може да се отбележи, че при наличието на тази семантична опозиция, маркираният в самите лексеми основен мотивационен признак е ‘направен от вълна’. Той се конкретизира допълнително с определения от атрибутивен тип *свадбарски сърмен*, от които първият е свързан със семантичния признак ‘празничен’, а вторият – отново с изходния материал, който обаче е характерен атрибут на празничното облекло. Опозицията делнично – празнично фактически се изразява чрез отсъствие – наличие на допълнителни атрибутивни диференциални признаци на названията.

Въпроси от същия тип може да се поставят и към лексикалните редове, включващи словосъчетания: а) атрибутивни словосъчетания – *бяла сая* и др.; б) предложни словосъчетания – *антерийка с крила* и др.; в) словосъчетания, съставени от две имена с постоянен първи компонент – *чокмен сукман* и др.

Може да се постави и въпросът дали при названия като *червено джубе*, *зелено джубе* съществува вътрешнодиалектно противопоставяне по семантичен признак или в тях цвета е маркиран само атрибутивно като характеристиката на изходния материал.

Сн. Александрова изследва и някои названия с неясна етимология, като прави предположения за разкриването на техния мотивационния признак – срв. *негришка антерийа* – ‘горна дълга дреха, отворена по цялата предна дължина, със загръщащи се при полите предници’. Като цяло изследването ѝ е изпълнено компетентно и задълбочено. В неговия край, както и след всяка част, са направени ясни и точни изводи, които съдържат и количествени характеристики. В дисертационния труд са изследвани 1673 лексикални единици, класифицирани в шест тематични групи, които се обединяват от единство в значението си, намират се в системни родово-видови отношения и се противопоставят по различни семантични признаци. като ‘част – цяло’, ‘мъжко – женско’ и т.н. Очертават се многочленни лексикални редове в съотношение *семема – лексеми* (съпоставни диалектизми) на макродиалектно равнище. Несъпоставните диалектизми, които се характеризират със съотношението *семема – лексема* се характеризират и количествено – 44 броя или 2,6% от всички названия. Извеждат се основните типове диалектни различия в лексиката – фонетични, словообразователни и семантични диалектизми. При изследване на семантичната структура се отбелязват непроизводни и производни диалектни названия. Правят се наблюдения и върху семантичния обем названията, по-голяма част от които са еднозначни, но някои се включват с отделни значения в различни говори в няколко тематични групи едновременно, което последователно се проследява при наименованията за горно женско и горно мъжко облекло (напр. антерия, джамадан и др. – ‘вид горна женска дреха’ и ‘вид горна мъжка дреха’).

Проследява се видовото разчленяване в семантиката при някои названия – срв. *аба*, което е особено често явление при названията за цветове – срв. *сур*, *плав* и др.

В заключение може да се обобщи, че трудът представя изчерпателен материал за изследваната лексикотематична група, който е анализиран задълбочено и последователно. Същото се отнася и до публикациите във връзка с темата на доктората, които дори надвишават по брой изискванията. Авторефератът отразява точно съдържанието на труда и направените в него изводи и приноси. Докторантката изпълнява поставените си цели и задачи на високо научно равнище и показва подчертано умение за разработване на теоретични проблеми от областта на диалектната лексикология. Отделните въпроси, поставени в рецензията, не омаловажават цялостната стойност на труда, а само разкриват дълбочината, с която той е разработен. Материалите, представени по защитата показват, че тя покрива и дори надвишава минималните национални изисквания. Работата ѝ напълно отговаря на изискванията на ЗРАСРБ, както и на Правилника за прилагане на ЗРАСРБ, Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в БАН и в ИБЕ към БАН „Проф. Любомир Андрейчин“. Всичко това ми дава основание убедено да препоръчам на членовете на научното жури да присъдят на Снежана Александрова образователната и научна степен „доктор“ в областта на висшето образование – „Хуманитарни науки“, професионално направление „Филология“, шифър 2.1.

12.10.2020

Рецензент:

София

(проф. д-р Лучия Антонова-Василева)